

Bezpečnostní politice chybí pohled za horizont

Jan Schneider

Dlouho se mluví o potřebě reformy zpravodajských služeb, která ale v dohledné době sotva proběhne. Potřebuje náš zpravodajský systém vůbec reformu?

S odstupem času nabývám dojmu, že řeči o nezbytnosti reforem architektury zpravodajských služeb každé nové vládní garnitury jsou sice míněny "upřímně", leč (pod/vědomě?) jsou vedeny jako jediná snad možná protizbraň civilistů, kteří nastoupili do funkcí a začali zjišťovat, v jaké situaci vlastně jsou. Stojí proti netušenému počtu různých zájmových struktur, které se etablovaly ve státní správě.

Sesumírujme si, co mají politici vlastně v ruce na ovládnutí těchto složek, za něž mají nést politickou odpovědnost. Ve vládě bude stále méně častějším jevem, že někdo z nich někdy sloužil, byť i jen na vojně. Obávám se, že dokonce bude stále řidším jevem, když bude ve vládě někdo, kdo někdy někde pracoval. Zkušenosti z oboru, nebo zkušenosti manažerské budou tedy asi stále vzácnější. Přitom na posty se "politickými výtahy" dostávají lidé, kteří mají ze zákona přístup k utajovaným informacím. Ti však pro plné členství v těchto výborech musí mít příslušnou bezpečnostní prověrku. Její operativní část pro NBÚ provádějí jako subdodávku právě zpravodajské služby. Ty mají tím pádem své budoucí kontrolory v hrsti. Do prověření alespoň usnášeníschopné části je kontrolní výbor naprosto neškodný. Po čase si ti "politictí kontroloři zpravodajských služeb" uvědomí, jak jsou karty rozdány, ale i to, že ti kontrolovaní to od začátku vědí. Tuto potenciálně patovou situaci se politici pokusí prolomit úvahami o nezbytné reorganizaci zpravodajského systému. To je účinná protihra, cílená přímo na židličky pod vedením zpravodajských služeb. Zpravodajci ale nejsou včerejší, takže se zanedlouho veřejnost baví perličkami ze života nové politické garnitury. Většinou se ale za čas tato bouře ve sklenici vody uklidní, protože všichni zjistí, že jakákoliv změna by vlastně byla kontraproduktivní. Možná budete v mé řeči postrádat odpověď na vaši otázku. Je tam. Reforma zpravodajských služeb je nutná, ale nijak urgentně. Jinými slovy, vždy je nutná, ale vždy to ještě chvíli může počkat. Patrně jste se však neptal na nutnost o reformách žvanit, ale na reformu jako takovou. Reformu, která by měla mít za cíl přizpůsobit architekturu zpravodajského systému co nejlépe potřebám této země. Obávám se, že o takovouto reformu zpravodajského systému v této zemi už dlouho nikomu nešlo. Přesto je dobré o reformě zpravodajského systému a služeb průběžně přemýšlet, a to zejména na akademické půdě.

- Je podle vašeho názoru stávající model adekvátní, či by systém měl vyslyšet volání některých odborníků po sjednocování služeb v takové formě, že bychom měli jednu rozvědnou (vzniklou spojením ÚZSI a ofenzivní části VZ) službu a jednu vnitřní službu (spojením BIS a defenzivní části Vojenského zpravodajství)?

Současná architektura zpravodajského systému není podle mého mínění optimální. Je dokonce horší, než byla před poslední změnou (sloučení vojenské ofenzivní a vojenské

defenzivní služby jakoby v "jednu", která však zůstala "dvousložková", protože ty dvě služby nelze sloučit reálně, pouze nominálně). Měly-li by další změny systému být jen potvrzením starého bonmotu, že každá změna je k horšímu, pak by bylo lepší to nechat být takto a už s ním nic nedělat. Pokud jde o případné změny, k nimž by mohl systém pomalu směřovat, dají se připodobnit k některým zahraničním příkladům (Německo, Portugalsko). Je to systém, kde je skutečně jedna rozvědná služba, avšak kontrarozvědné služby jsou dvě (civilní a vojenská). Důvod je zhruba řečeno ten, že není v dějinách zaznamenán případ, kdy by nějakému rozvědnému poznání uškodilo obohacení o další informace. Kdežto separované držení informací vedlo k mnoha katastrofám.

- Vraťme se k BIS. Jistě nejsme sami, kdo kroutí hlavou při čtení výroční zprávy služby a podléhá následné frustraci z dlouhodobé neefektivity státní správy řešit hrozby, které výroční zpráva služby popisuje. Jestliže adresáti zpravodajských výstupů služby (v tomto případě vláda) nic nedělají, v čem je problém? Nejprve poznámku k té "bezzubosti". Civilizované země se dají poznat podle toho, zda si vzaly ponaučení z temného minulého století. Nejsystematičtější to udělali v Německu, a odtamtud také pochází asi nejvědecktější zdůvodnění, proč zpravodajské služby nesmějí mít výkonné pravomoci. Jsou však státy, které svým kontrarozvědkám vyšetřovací pravomoci ponechaly. K těmto méně civilizovaným případům patří například Rusko a Spojené státy. Potud je ona "bezzubost" našich služeb v pořádku.

Bezzubost systému je však jednoznačně špatná a jde na triko vlády, zákonného příjemce zpravodajských informací. Je velmi pozoruhodné, že aktivisté platformy "Vraťte nám stát" neobracejí svou nelibost vůči BIS, jak jsme slyšeli dříve. Cílem jejich snažení je vyšetřit, zda BIS informovala vládu a jak vláda na tyto informace reagovala. To je velký posun v sebeporozumění občanské společnosti! Toto je nezbytná podmínka pro zlepšení stavu – setrvalý a odborný zájem veřejnosti. Druhá podmínka se – snad se mi to jen nezdá – začíná naplňovat v současnosti, v malých náznacích, leč přesto. Lidé přestávají hledat rozdíly, a zkoušejí najít společné zájmy. A začínají se tak učit žít s lidmi, kteří jinak mají "naprosto nemožné názory", ale v něčem se s nimi dá dohodnout. Soudím, že budování demokratické společnosti začíná nějak takhle.

- V komentáři Ze zpravodajských služeb se stávají think-tanky, uveřejněného na České pozici naznačujete, že ve výroční zprávě Vojenského zpravodajství se píše o šíření neobjektivních a přímo dezinformačních kampaní ohledně Sýrie. Jestliže platí, že na základě těchto zjištěných faktů Vojenské zpravodajství informovalo nejvyšší státní představitele o skutečném stavu věcí, proč tito nejednají alespoň náznakem v souladu se skutečností? Nebo vidíte změnu ve vnímání událostí arabského jara ze strany našich zahraničněpolitických elit?

Od doby onoho komentáře se přece jen leccos změnilo. Dokonce i někteří činitelé OSN připustili, že zvěrstva se dějí na obou stranách. K dispozici je mnoho dobrých informací, a již po delší dobu. Obávám se však, že celé to arabské jaro, události v Sýrii a všemožné lži kolem Íránu vůbec nesledují nějakou pravdu či právo či ochranu někoho nebo podobné cíle.

Mnohem pravděpodobněji se mi jeví, že jde o cílenou destabilizaci regionu, bez propočítaných variant, bez odpovědnosti, bez obhajitelných kritérií. Někteří američtí politici se totiž nechali slyšet, že to, co v Iráku či Afghánistánu vypadá jako "výprask", je ve skutečnosti splněním jejich taktického záměru. Tím byla destabilizace regionu, aby se tam nemohla vytvořit regionální síla. Jednou podpoří toho, jindy onoho. Důležité bude, že kdokoliv bude chtít být na vzestupu, bude potřebovat Spojené státy. Mít takového silného a bohatého kamaráda je jistě příjemné. Zdá se však, že "orientální moudrost" není jen mýtus, a že se ti orientálci přes toto velké pokušení začínají poučovat v tom, že nic není klamavějšího než přátelství "Velkého bratra". Začínají nahlížet praktické důsledky amerického rčení, že nemají přátele, ale pouze zájmy. Naše elity, abychom se vrátili k otázce, jsou chamtivé, jako někteří orientálci, ale na rozdíl od nich jsou zoufale nedůvtipné. Nerad to říkám, ale jsou i zoufale nedůstojné. V tom si rozumí s mnohými "západáky", protože ti nemohou stále pochopit důstojnost těch chudých orientálců.

- Co strategická kultura v ČR? Máme vůbec jako republika jasno nejen v tom, co je náš národní zájem a jaké jsou bezpečnostní hrozby, ale kde chceme být a co chceme na mezinárodním poli znamenat řekněme za pět, deset let?

Mám ve střední Evropě problém s pojmem "národní". To je mechanicky přenášené americké ptydepe. Tam si naplaveniny ze všech koutů světa klidně říkají národ, ačkoliv se tam mnozí vůbec ani nenarodili. Ale budiž, to je jejich problém. Proto bych radši mluvil o státních zájmech, či zájmech republiky, ale každopádně bych cíleně preferoval občanský princip nad "národním". Zdá se mi totiž, že by to pozitivně ovlivnilo situaci, v níž se zabýváme bezpečnostními strategiemi. Že bychom se tímto nesdílením různých myšlenkových i bezpečnostních klišé příjemně vytrhli z oněch stereotypů. Bezmyšlenkovitých stereotypů, to je důležité říci. Stereotypů, které jen nahánějí strach – v tom jsou Američané mistři. Jejich konzumní kultura těžší z různých strachů, což nemůže společnost poznamenat jinak než negativně – obávám se, že až chorobně. Pak jen stačí do těch strašidelných schémat, pečlivě budovaných a udržovaných v myslích konzumentů, doplnit příslušného "vnějšího nepřítel", a všichni s jásotem odhlasují zvýšený zbrojní rozpočet. Ty zbraně je pak nutno někde použít, a tam "někde" se ti lidé oprávněně na Američany naštvou – a hle, nepřítel je tam, kde to prve strategové předpovídali. Že tam došlo k otočení pořadí tahů, to už nikoho nezajímá. Proto tvrdím, že při zkoumání možných ohrožení je nejprve nutno se cíleně zbavit stereotypů a sjednat si co nejdůkladnější oponentury. Jde-li nám totiž o skutečnou bezpečnost a o budoucnost, pak musíme riskovat i to, že se dostaneme do sporu s "mocnými" hráči. Ono totiž vše, co je momentálně výhodné, hrozně kazí charakter. Příklady těch, kteří nyní devótně až servilně posluhují zájmům těch bohatých a silných hráčů, se obražejí v té výsledné "blbě náladě". Jako šafránu tu je však důstojné schopnosti zaujmout stanovisko, obhajitelné "pod zorným úhlem věčnosti", jak říkával TGM. Na toho se totiž leckdo prázdňe odvolává podobně jako na Havlíčka, ale běda to vzít vážně! Tedy stručná odpověď po vzoru "malý národ zná jen malý cíl" – "malé" společenství zná jen krátkodobý cíl, okamžitý profit, chová se oportunně. "Velkým" se stává, je-li bytostně zaujato pohledem za horizont dnešních dnů (jak říkal ve svých nejsilnějších momentech Václav Havel), a jeli schopno se chovat "sub specie aeternitatis" (bytostné téma TGM). Klopotně se dostávám k té odpovědi, že naše strategie by

se neměly odvíjet od toho, že chceme "něco znamenat" nebo něčeho dosáhnout, ale od toho, aby naše cesta byla rovná a důstojná a transparentně zúčtovatelná. Měli bychom navázat na ten mnohatisíciletý sen, který je nezničitelný, pokud bude lidstvo existovat.

- Poslední dobou rostou v ČR jako houby po dešti různé think-tanky zaměřené na vývoj společnosti, či protikorupční aktivity. Je tu však prostor pro činnost trustů, nebo nadací (mohli bychom někdy říct až soukromých zpravodajských institucí) typu Jamestown Foundation, Jane's Information Group nebo Stratfor?

Nepochybně! Nejenom, že tu je takový prostor, ale je to přímo nezbytnost, aby něco takového vzniklo! V diskusi v rámci jednoho projektu sdružení Europeum se kdysi vedla debata o budoucnosti zpravodajských služeb v ČR a došli jsme k tomu, že taková – jistým způsobem státním zpravodajským institucím konkurenční – soukromá analytická firma by měla vzniknout v akademickém prostředí. Podotýkám, že analytická, nemluvíme o získávání informací, ale o analýze otevřených zdrojů. Kdysi něco takového vzniklo v Polsku, firma dodávala analýzy i státním institucím. A zase podotýkám – analýzy, nikoliv rešerše. Špičkového analytika ve státní správě nezaplatíte – a kdyby náhodou byly na to prostředky, většinou se více oceňuje loajalita než bystrost a nezávislost. Mállokdy se sejde osvícený státní ministr s dostatečným rozpočtem. Myslím si, že trh informacemi není satureován. Nemyslím surové, ale zpracované informace, možná by bylo lépe mluvit o trhu analytickém a prognostickém, přesně podle profilu Stratforu. Když jsem jednou dostal do ruky "analýzu", kterou česká exekutiva získala outsourcingem, smál jsem se a brečel. Ten pláč vycházel ze srovnání mé výplaty státního úředníka a sumy vyplacené za ty bláboly. Ten smích vycházel například z jedné okolnosti – dodnes si ji pamatuji – že onen "analytický" výstup zaměnil Borise Vostrého (jednoho z nejbližších spolupracovníků Viktora Koženého) s Juliem Vostrým, který od roku 1990 zhruba do rozpadu federace sloužil v předchůdkyni BIS. Takovým "analýzám" se říká, že jsou zadarmo drahé. Neznám samozřejmě produkci mnoha soukromníků, kteří na tomto poli podnikají, ale o dobré analytiku byla vždycky nouze. A navíc, dobrý analytik je *conditio sine qua non*, protože ve výsledku platí stará poučka, že "zpráva má takovou hodnotu, jak ji pochopí příjemce". Znameníť analýza totiž může být napsána tak, že není klientovi plně a bez pochyby srozumitelná. Pro mne byl ideálem formát, jaký používal Stratfor před cca 15 lety – shrnutí na půl stránky, poté třístránková analýza. Obrovsky to šetří čas klienta. Mrkne na extrakt, a může zprávu odložit. Nejde-li mu to příliš pod fousy, má tam zdůvodnění. Nikoliv delší než tři stránky. Pro mne to byla ukázka vrcholné profesionality.

- Jak vnímáte aktivity společností typu Nadační fond proti korupci, respektive soukromých detektivů, tvořených bývalými aktivními zpravodajskými důstojníky? Není jejich činnost směřující k odhalení významných korupčních kauz důkazem selhávání státního vyšetřovacího aparátu?

Ano, Janečkův protikorupční fond je dobrou ilustrací k předchozí otázce. Pracuje tam můj bývalý kolega Petr Soukenka, o němž se dá říci, že je "pan analytik". Mluvil jednou živě do nočních televizních zpráv, někde venku, v zimě, evidentně nemohl mít žádný tahák. Podal

případ náměstka ministra (MPSV) Šišky jasně, přehledně, srozumitelně, spatra – bylo vidět, že ten případ má velmi nastudovaný, že se v něm dobře orientuje, a navíc to uměl srozumitelně "prodat" v průběhu doslova několika málo minut. Samotná existence tohoto fondu je skvělým příkladem aktivizace občanské společnosti. A souhlasím, že současně je existence onoho fondu nesporným důkazem selhání státního aparátu. Doufejme též, že bude pro něj i silnou výzvou ke zlepšení.

- Kritizujete prohlubující se selhávání státní správy, které potvrdila i metanolová aféra z podzimu loňského roku. Troufnete si na černou prognózu, co by se mohlo stát příště? Je vůbec česká společnost připravena na krizovou situaci, kdy půjde do tuhého a jistoty, které bereme jako samozřejmé (elektrický proud, teplá voda, plné obchody), nějaký čas nebudou?

Temných scénářů je jistě možno nastínit povícero. Myslím si ale, že mnohým by se dalo zabránit i tím, že by se zlepšila efektivita daňových výběrů. Tímto způsobem se ztrácí mnoho prostředků, na něž si stát činí nárok. Ostatně i ta metanolová aféra souvisí s nedostatečným výkonem státu právě v daňové oblasti. Pokud jde o připravenost naší společnosti na nějaké krizové scénáře, nemyslím si, že bychom na tom byli lépe než naši západní sousedi. Paradoxně za bývalého režimu byla rezistence vůči nějakým katastrofálním dopadům krizových situací mnohem větší. I proto, že byla pravidelně testována a trénována. Nikoliv nadarmo se říká, že všechno zlé je pro něco dobré. Západ se octne v krizi, když nebude k dostání mýdlo nebo opalovací krém s určitým parametrem, když to přeženu. O obrovské závislosti na dodávkách energií ani nemluvě. Západní společnost se svou krajní chamtivostí a touhou po blahobytu dostává do hrozné pasti.

- Na mítinku v Chrastavě vystřelil útočník z kuličkové pistole na prezidenta republiky. Je to podle vás důsledek radikalizující se společnosti? Můžeme výhledově směřovat k takové polarizaci, díky které bude útoků na politiky, ale třeba i střetů mezi různými skupinami obyvatel přibývat?

Zdá se, že latentní pohyb tímto směrem ve společnosti opravdu již nastal. Vztahy se přiosťrují, možná i díky tomu, že společnost nemá zažitě demokratické soužití. To totiž znamená nikoliv diktaturu většiny, ale ani diktaturu menšiny! Podle mého mínění je podstatou demokratického fungování společnosti schopnost řešit spory. Inteligentně, důsledně, spravedlivě. S využitím někdy na první pohled paradoxních postupů. A zcela nezbytně s příkladem, který by měli společnosti dávat její významní reprezentanti.

- Jistě nemá smysl kolébat se vizí, že žijeme z hlediska historie v konečném světě a že hodnoty a politické základy, které považujeme za nezpochybnitelné, nemohou být převráceny naruby. Odkud by "svržení demokracie" tak, jak ji známe dnes, mohlo přijít? Zvládneme to jako Evropa, či západní svět sami, či se máme bát hrozby "zvenčí"?

Otázkou skutečně je, zda se máme soustředit na "nebezpečí zvenčí", nebo zda se máme

sebekriticky zamýšlet nad tím, zda tato současná evropská společnost má vůbec vůli obstát. A o jaké hodnoty chce tuto vůli opřít. Soustředíme-li se na "právo" na radost a blahobyt a plné "těřichy", nebo zdali se vrátíme ke kořenům naší civilizace. Nadto si myslím, že současná hysterie z "ohrožení zvenčí", například démonizovaným multikulturalismem, je právě svědectvím vnitřní slabosti. Ano, jsme-li jako společnost vyprázdňeni, zejména hodnotově, nezbyvá než jako poslední pokus zkusit stmelit společnost před "vnějším nepřítelem". Když to přestane fungovat, musí se najít "vnitřní nepřítel". Tyto mocenské hrátky mohou na čas fungovat, ale znamenají bytostnou devastaci společnosti, která ztrácí schopnost přežít. V jistém smyslu jsem optimista. Bez nějakého škarohlídství se dá očekávat, že nastane mnoho otřesů. Ty mohou společnost zviklat, ale mohou být využity i ke změně určitých strnulých paradigmat. Tyto krize by paradoxně mohly společnost oživit. Jde však o to, jak zdravé jsou naše kořeny, přesně podle slov pana Gardenera z Kosinského "Byl jsem při tom". Bytostný důraz na umírněnost, odvahu, moudrost a spravedlnost (ano, staré dobré aristotelské ctnosti!) by nám neměl být cizí. Nejsme-li již ovšem beznadějně vykořeněni.

Jan Schneider je bývalý disident, v minulosti spolupracoval s hudební skupinou The Plastic People of the Universe. Po pádu komunismu sloužil mj. jako analytik v Bezpečnostní informační službě (BIS) a jako ředitel Kanceláře Rady vlády ČR pro zpravodajskou činnost. Ve vládě bude stále méně častějším jevem, že někdo z nich někdy sloužil, byť i jen na vojně. Jan Schneider (1955) během normalizace, po podpisu Charty 77, pracoval v Praze jako železniční dělník. Jako bubeník hrál nějaký čas se skupinou Plastic People of the Universe. Od roku 1978 navštěvoval starozákonní bytový seminář u profesora Milana Balabána. Dálkově studoval kurz religionistiky na univerzitě v Cambridgi, poslední zkoušku tohoto kurzu složil v roce 1993 a získal certifikát oné britské univerzity. Později nastoupil do Úřadu na ochranu ústavy a demokracie. Ve zpravodajských, vládních a policejních službách působil patnáct let, mimo jiné byl ředitelem Kanceláře Rady vlády ČR pro zpravodajskou činnost. Od roku 2005 pracuje jako publicista a bezpečnostní analytik, v současné době žije trvale v Havlíčkově Brodě a působí jako externí redaktor portálu Česká pozice, kde komentuje především domácí bezpečnostní problematiku a situaci na Blízkém východě.

Ondřej Šlechta působí jako bezpečnostní analytik ve společnosti Diplomatic Services. Spolupracuje také s několika médii, kde se věnuje mezinárodně politickým otázkám a problematice zpravodajských služeb.

6.6.2013

Zdroj: Literární noviny 23/2013